

## Beszámoló a 'Klebensberg Kunó'-ösztöndíj keretében végzett bécsi kutatásokról

1/ Név: KALMÁR János

2/ A kutatás témája:

*Az 1708/09-1712/15. évi pozsonyi országgyűlés története*

Még javában tartott a Rákóczi-szabadságharc (1703-1711), amikor I. József király 1708-ban összehívta Pozsonyba a magyar országgyűlést. Ezzel részben az volt a szándéka, hogy a felkelők bizonyos sérelmeit orvosolja, némely igényüket teljesítse, azaz, hogy kifogja a szelet a kurucok vitorlájából, akiknek egy része – reményei szerint – ezt követően már majd könnyebben hajlik a kormányzattal való megegyezésre. Ehhez hasonló reményeket táplált több dinasztiahoz hű magyar főúr is, köztük a nádor, Esterházy Pál. Az országgyűlést azonban 1709-ben, az időközben kitört pestisjárvány miatt dolgavégezetlenül félbe kellett szakítani. A folytatására egészen 1712 tavaszáig kellett várni, amikor is már másik uralkodó, az időközben meghalt I. József után trónra lépő öccse, III. Károly hívta össze újra, immár lényegesen más körülmények között. Hiszen időközben – még 1711 tavaszán – megszületett a szatmári megegyezés, amely véget vetett a nyolc éven át tartó szabadságharcnak. A csak néhány hónapja trónra lépett uralkodó az országgyűlés kezdetén magyar királlyá koronáztatta magát. Az országgyűlést 1712-ben – az ismét kitört pestisjárvány miatt – megint fel kellett függeszteni, amely csak 1714 őszén ülhetett össze újra, hogy ezúttal befejezhesse végre régen elkezdett munkáját. Ezen utolsó ülészak során koronázták magyar királynévá III. Károly feleségét.

A ceremóniális események mellett az elhúzódó országgyűlésen igen lényeges viták zajlottak és fontos törvények születtek, amelyek mindenekelőtt a Rákóczi-szabadságharc utáni, sőt lényegében az egész török kor utáni új, 18. századi magyarországi Habsburg berendezkedés szempontjából meghatározónak bizonyultak. Itt merült fel ugyanis először az uralkodóház nőági örökösödésének kérdése, ekkor döntöttek az állami adókvetés addigitól eltérő, a későbbiekben is követett módjáról és határoztak – a klérus kezdeményezésére – a vallásügyről is úgy, ahogy az a *Carolina resolútió*kig (1731, 1734), sőt lényegében II. József türelmi rendeletéig (1781) érvényben maradt. Ezúttal került napirendre először az igazságszolgáltatási rendszer átszervezésének módja, és határoztak a Rákóczi-szabadságharcban az uralkodóval szemben fegyvert fogott birtokos nemesekről és javaikról. S minthogy az elhúzódó diéta ellenére sem sikerült valamennyi felvetődött kérdésben állást foglalni, az országgyűlés végén létrehoztak egy ún. rendszeres bizottságot (*Systematica Commissio*), azzal a megbízással, hogy a legközelebbi diétára készítsen előterjesztéseket és megoldási javaslatokat a továbbiakban megoldandó problémákat illetően.

A megítélt két hónapos ösztöndíjat tehát a fent röviden ismertetett országgyűlés tágabb értelemben vett politikatörténeti szempontú feldolgozásához kívántam felhasználni. Azaz, nemcsak a diéta szorosabb értelemben vett eseményei érdekeltek, hanem azok indítékai és háttere, tehát a tágabb összefüggései is. Ezért tematikai és időrendi vonatkozásban egyaránt ki kellett tágítanom vizsgálódásaim körét. Tisztázni kellett, hogy a bécsi kormányzat milyen megfontolások és előzmények után hívta össze 1708-ban a magyar országgyűlést, továbbá azt,

hogy mi állt az uralkodói előterjesztések háttérében, valamint, hogy kik voltak azok, akik meghatározó szerepet játszottak ezen az eseményen.

Mínthogy a diéta összehívására a Rákóczi-szabadságharc idején, a Habsburg-háznak a kurucok ónodi országos gyűlésén (1707) kimondott trónfosztását követően került sor, mindenképp a király és a magyar rendek viszonyát kellett tisztázni. Az uralkodó, I. József természetesen semmisnek tekintette az ónodi határozatot, s persze hasonlóképpen viszonyult ahhoz az uralkodóhoz hű nemesek részvételével zajló országgyűlés is. Az utóbbiak mégis szükségesnek ítélték, hogy a király adja ki újra a gyerekkorában, 1687-ben történt megkoronázása alkalmával kiadott hitlevelét, amellyel megerősítené szerintük az ország alkotmányos kormányzására, a törvények tiszteletben tartására vonatkozó esküjét. Ez a kívánság – amelynek teljesítésétől I. József határozottan elzárkózott – azért érdemel különös figyelmet, mert tartalmilag szinte teljesen megegyezik a felkelők egyik követelésével. Ami arra enged következtetni, hogy a két, politikailag és sokszor a hadszíntéren is szemben álló fél, ti. a „kuruc” és a „labanc” nemesség igényei egyáltalán nem álltak olyan messze egymástól, mint ahogy azt az eddigi szakirodalom alapján gondolnánk. I. Józsefnek viszont esze ágában sem volt hajlandó teljesíteni ezt a kívánságot, mert uralkodói méltóságát sértőnek ítélte a rendek óhaját. Arra viszont beleegyezett, hogy személyesen nyissa meg az országgyűlést, s már meg is tették az ezzel kapcsolatos előkészületeket, amikor a spanyol örökösödési háborúban a francia oldalon résztvevő svéd király seregének Szilízia irányába való előrenyomulásáról érkezett hír. Márpedig ez azt a kockázatot rejtette magában, hogy ez a haderő a továbbiakban esetleg utat tör magának Magyarország irányába, ahol a kuruc csapatokkal egyesülhet, s együttesen akár az országgyűlés helyszínét, Pozsonyt is körülzárhatják. A bécsi udvar ezért, a király biztonsága érdekében végül úgy döntött, hogy e bizonytalan helyzetre való tekintettel I. József mégse utazzon el a diétára.

Az 1708-ban napirendre került témák között azonban számos olyan is akadt, amelyekről nyilvánvaló volt, hogy nem első alkalommal kerültek szóba ekkor. Az állami adó, a vallásügy, az igazságszolgáltatási rendszer átalakítása, a központi magyar hivatalok önállósága részben többé-kevésbé folytonosan ismétlődő témája volt már ekkor az országgyűléseknek, részben pedig a viszonylag közeli múltban készült különböző magyarországi berendezkedési tervzetekben (mint pl. az Esterházy Pál nádor által 1688-ban készített elaborátum, vagy az azzal egyidejűleg, a Kollonich Lipót bíboros személyéhez kapcsolódó bizottság által előterjesztett *Einrichtungswerk*) is szerepelt. Viszont a volt hódoltsági területen birtokos nemesség érdekét sértő, még jóval a szabadságharc előtt felállított Újszerzeményi Bizottság tevékenységét erősen nehezítették, aminek következtében el is érték, hogy I. József felfüggesztette annak működését. Érdekes módon a rendek nem voltak hajlandók országgyűlési határozattal elítélni a felkelőket, ezzel hagyva nyitva a számukra a kaput a király hűségére való visszatérésre.

Az 1712-ben, a félbeszakadt országgyűlésnek a szatmári megegyezés (1711) utáni, immár egészen más körülmények között sorra kerülő folytatása idején aztán persze már más kérdések is felmerültek. Ezek között különös hangsúllyal szerepeltek a Magyar Királyság területi integritásával összefüggőek. Egyrészt a török uralom alól nemrégiben felszabadult országrész hovatarozása, másrészt Erdély önállósága volt kérdéses. Az előbbit illetően a rendek ragaszkodtak ahhoz, hogy ezt a területet csatolják vissza Magyarországhoz, az utóbbi vonatkozásában pedig azt szerették volna elérni, hogy a magyar közigazgatási és intézményrendszer terjedjen ki a Fejedelemségre is. A volt hódoltsági terület hovatarozását illetően a bécsi udvar sem támasztott akadályt, de ragaszkodott az Udvari Kamara ottani illetékességéhez. Erdély kérdésében viszont – az 1690/91-ben kiadott *Diploma Leopoldinum*ban foglaltakra hivatkozva – továbbra is fenn kívánta tartani ennek az országrésznek az önállóságát intézményi és közigazgatási tekintetben egyaránt, persze immár külön fejedelem nélkül. Az erdélyi autonómia vonatkozásában megnyilvánuló kormányzati

elképzelés egybecsengett az erdélyi rendek célkitűzésével, akik mindenáron el akarták kerülni a magyarországi főnemesség ottani politikai térnyerését. Ezért maradhatott fenn Erdély viszonylagos önállósága a továbbiakban is. A vallási kérdés ismétlődő és szűnni nem akaró viták tárgyát képezte katolikusok és protestánsok között. Ezekbe a kormányzat igyekezett nem közvetlenül és főleg nem látványosan beleavatkozni. Minthogy azonban az érintettek nem tudtak egymással dűlőre jutni, hol az uralkodó, hol pedig egyik minisztere, esetleg valamelyik királyi biztos volt kénytelen végighallgatni az éppen panaszt tevő, vagy javaslata támogatásáért folyamodó felekezet küldöttségét. Mivel azonban ennek ellenére sem sikerült dűlőre jutniuk, az uralkodó – mint több más, alaposabb előkészítést igénylő ügyben – bizottság felállítását rendelte el azzal a megbízással, hogy készítsenek a következő országgyűlésre előterjesztést a kérdés megoldására.

Az országgyűlésnek ebben a szakaszában került sor olyan látványos eseményekre, mint a király- és királyné koronázás. Ezeknek azonban nem pusztán protokolláris jelentőségük volt, hanem határozott gesztusértékük is. Hiszen közvetlenül a szatmári megállapodás utáni időszakban különösen fontos üzenetértéke lehetett annak, hogy az uralkodó egy számára 1687 óta immár törvény szerint nem kötelező ceremóniális aktussal szimbolikusan is kifejezésre juttatta azt, amit hangoztatott, hogy jóindulattal közelít a magyar alattvalóihoz, s ennek jeleként igyekezett bizalmat ébreszteni bennük saját személye iránt. Esterházy Pálnak 1713-ban bekövetkezett halála miatt pedig indokolttá vált nádorjelölteket állítani, akik közül az országgyűlés Pálffy Miklós grófot választotta meg a következő évben.

### 3/ A kutatás helyszíne:

Bécs (Collegium Hungaricum)

### 4/ A kutatás időtartama:

2012. november 5 – 2012. december 29.

### 5/ A kutatott gyűjtemények ismertetése (A kutatott tételek jegyzékével együtt):

Tanulmányutam ideje alatt az Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Finanz- und Hofkammerarchivjában (FHKA), Haus-, Hof- und Staatsarchivjában (HHStA), Kriegsarchivjában (KA), valamint az Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Handschriftensammlungjában kutattam.

Az ÖStA FHKA anyagából az érdekelt, hogy esetleg kik vettek részt a bécsi udvar tagjai közül az országgyűlésen és főként hogy milyen összegű kiadással járt a delegálásuk. Ennek érdekében átnéztem a *Hofzahlamt/Rechnungsbücher*-sorozatának 150-156. számú kötetait, amelyek időben az 1708-tól 1714-ig terjedő időszakot ölelik fel. Mivel ezekben többnyire csak a kedvezményezett személyek neve és a kifizetett összegek szerepelnek, ezért erről az anyagról legfeljebb csak levéltári segédletkészítési megbízatás esetén lehetne tételjegyzéket készíteni, ami egy ösztöndíjas tanulmányút ideje alatt megvalósíthatatlan, s amúgy is csak az ott alkalmazásban álló levéltárosoktól várható el. Ezért csak a számomra legfontosabb találatok említésére szorítkozhatok:

- A 150. sz. kötetben találhatóak a pozsonyi országgyűlés megnyitására eredeti terve szerint megjelenni szándékozó uralkodó és kísérete, valamint a személyzet utazási költségei, a málhák szállítására szánt összegekkel együtt.
- A 154. sz. kötet tartalmazza a III. Károly magyar királlyá koronázásával összefüggő kiadások különböző tételeit 1712-ből (az úti-, élelmezési és tartózkodási költségeket, továbbá az ajándékozásokra ill. jutalmazásokra szánt pénzt).
- A 156. sz. kötetben lelhetők fel III. Károly feleségének, Erzsébet Krisztinának 1714-ben történt magyar királynévá koronázásához kapcsolódó költségek

A fent említett kötetek információi az említett kiadási összegek mellett lehetőséget nyújtottak arra is, hogy az uralkodókhöz kapcsolódó udvartartást számszerűen, olykor személyekre is kiterjedően sikerüljön feltérképezni.

Az ÖStA **KA** gyűjteményében főként gróf Pálffy János császári tábornagy, 1710 ősze óta magyarországi császári főparancsnoknak a szatmári egyezmény (1711) utáni politikai működése, azon belül is főként a hadszervezettel kapcsolatos elképzelései érdekeltek. Ennek jellemző eleme volt az általa megtartandónak és megerősítendőnek ítélt várak és erődök jegyzékének az összeállítása, a hozzájuk fűzött indoklással együtt. Ehhez társul a bécsi Haditanácsnak a Pálffy-féle javaslatra adott válasza, amelyet szintén terjedelmes magyarázattal láttak el.

Mindezek a *Wiener Hofkriegsrat* 'Akten'-sorozatának 111. csomójában találhatóak, ahol még arra vonatkozó előterjesztés is akad, amely azt tartalmazza, hogy miként igyekezzen elejét venni a bécsi udvar annak, hogy I. Péter cár esetleg katonai segítséget adjon II. Rákóczi Ferencnek, továbbá, hogy a Lengyelországban tartózkodó kuruc emigránsok – kérvényezésük esetén – uralkodói kegyelemben részesülhessenek.

Az ÖStA **HHStA**-ban különböző állagokba tartozó anyagokat néztem át.

A *Stataskanzle/Vorträge* az uralkodói konferenciaüléseken készült jegyzőkönyveket tartalmazza. Ebben a jelenlévő titkár által emlékeztető céllal írott feljegyzések vannak, aki nagyon ritkán írt le egy-egy egész mondatot, általában csak egy-egy, az ülésen elhangzott előterjesztésre, javaslatra vagy véleményre jellemző kulcsszót vagy kifejezést vetett papírra. Ezért ez az anyag csak annak nyújt valamelyes információt, aki pontosan tudja, hogy az adott megjegyzés mire vonatkozik.

- Az 51. dobozban többek között a nagyszombati tárgyalásokkal kapcsolatos megjegyzések is akadnak az 1708. évi országgyűlésen előterjesztendő javaslatokon kívül, utóbb pedig a már zajló országgyűléssel kapcsolatos véleményre utaló megjegyzések. Ezt követően hazai vonatkozásban legközelebb az 1714. évi magyarországi adórendszer átalakításával kapcsolatos megjegyzések szerepelnek ott.

Ezeket leszámítva azonban magyar szempontból zömmel érdektelen.

A *Hausarchiv/Familienkorrespondenz* A-sorozata az uralkodócsalád tagjainak a levelezését tartalmazza. Ennek az általam átnézett, 19. dobozában (1711) zömmel kiadott leveleket tartalmaz. Egyedül Pálffy János lányával, Mariannával kapcsolatban, valamint a bécsi udvar belső viszonyaira vonatkozó információk számítottak újdonságnak.

Az *Obersthofmeisteramt/Ältère Zeremonialakten*-sorozatában a császári udvar működéséhez kapcsolódó szertartások rendje, továbbá azokról szóló beszámolók találhatóak.

- A 22. sz. dobozban I. József tervezett, de meg nem valósult 1708. évi pozsonyi utazásához kapcsolódó előkészületek leírása volt érdekes.
- A 25. sz. doboz tartalmazza III. Károly magyar királlyá (1712), továbbá Erzsébet

Krisztina magyar királynévá (1714) koronázására vonatkozó aktákat. Ugyanitt olvasható a magyarországi állami adóhoz kapcsolódó összeírásra vonatkozó instrukció, valamint a nádorválasztás lefolytatásának rendje (mindkettő 1714-ből).

A *Hausarchiv, Familienakten/Sammelbände*-együttes 2. sz. doboza rejti III. Károly király saját kézzel írt naplóit, köztük azt is, amelyikben az 1712. és az 1714. évi pozsonyi országgyűlési tartózkodásáról emlékezett meg.

A *Reichskanzlei/Friedensakten*-gyűjteményének 172/a. sz. dobozában a spanyol örökösödési háború befejezéséhez kapcsolódó előkészítő-béketárgyalásokhoz kapcsolódó instrukciók és levelezés található. Itt található többek között az ezekkel összefüggésben született azon utasítás, amely arra vonatkozik, hogy milyen módszerekkel hárítsa el a császári diplomata azt, hogy a Rákóczi-szabadságharcot, majd a kuruc emigránsok politikai igényeit támogató francia király követe Erdély függetlenségének kérdését érdemleges vitára bocsáthassa.

Bár az *Ungarn/Allgemeine Akten* anyaga a Magyar Nemzeti Levéltárban is kutatható mikrofilmen, néhány, annak technikai okok miatt kevésbé olvasható iratát meg kellett nézmem eredetiben. Ilyen probléma abból fakadhat, hogy a fényképezéshez szükséges erős átvilágítás következtében a felvételen gyakran átüt a túloldali szöveg, ill. hogy a sok lapból álló dokumentum egymásba tett darabjait a fotózás idejére sem szedték szét. Az eredetiben megnézettek az alábbiak voltak:

- A 193. sz. doboz, benne a Pálffy Jánosnak adandó, a kurucokkal való tárgyalási megbízásával kapcsolatos titkos konferencia-állásponttal, majd az ennek alapján kiállított uralkodói határozat fogalmazványa, továbbá Pálffynak azon levele, amelyben I. József halálát követően felajánlja szolgálatait az új uralkodónak, III. Károlynak.
- A 196. sz. doboz tartalmazza a magyarországi rácok 1690-ből származó kiváltságlevelének III. Károly által 1713-ban történt megerősítését, továbbá Keresztély Ágost bíboros, esztergomi érsek és hivatali utódai számára a hercegprímási cím használatának engedélyezését (1714).

A fentiekhez hasonló technikai okból kellett átnéznem a Magyar Nemzeti Levéltár Mikrofilmtárában szintén meglévő *Ungarn/Comitalia*-anyag 403. sz. dobozát is, amely a jelenlegi kutatásaimhoz legközvetlenebbül országgyűlés anyagát tartalmazza, benne az előterjesztésekkel és több kérdés vitájának elég esetleges és egyenlőtlen arányú összefoglalásával.

Az **ÖNB** Kézirattárában (*Handschriftensammlung*) a 18. század első harmadában bécsi udvari történetíróként tevékenykedett Gottfried Philipp SPANNAGEL által írt, *Storia di Cesare Giuseppe I* című olasz nyelvű, publikálatlan I. József-életrajzot olvastam el, amelyből főként az 1708-11 közötti évekre vonatkozó fejezeteket jegyzeteltem ki részletesen.

## 6/ Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek

A Klebelsberg Kunó-ösztöndíj összességében igen jól kidolgozott rendszerű, nagyon kedvező kutatási lehetőségeket biztosító támogatási forma. Az ezzel kapcsolatos „komfortérzethez” jelentősen hozzájárul Kenyeresné Répási Erzsébet, a Balassi Intézet munkatársának jóindulatú, mindenkor nagyon segítőkész hozzáállása.

Az általam szerzett tapasztalatok alapján három javaslatom van:

1/ Célszerű lenne a pályázati kiírást némileg kiterjesztve, nem kizárólag a szűken vett hungarika-feltárássra ill. az azzal kapcsolatos kutatásokra korlátozni. Egyrészt azért, mert sok esetben amúgy is nehezen dönthető el szakmailag (olykor lehetetlen is), hogy mi számít annak és mi nem. Másrészt meg azért, mert a külföldi kapcsolatok és hatások feltérképezéséhez nélkülözhetetlen nem magyar vonatkozású anyagok megismerésére is.

2/ A személyi és a dologi költséget nem forintösszegben kellene meghatározni. Mivel külföldön csak az ott használatos fizetőeszközt fogadják el, igen változó, hogy az ösztöndíjas mennyi devizát kap a forintjáért, hazai pénzünk és pl. az euró árfolyamviszonyának változásai miatt. A jelenlegi rendszer fenntartását nem indokolja a személyi jövedelemadózási kötelezettség sem, hiszen az idegen pénz külföldi vásárlóértéke nem függ a forint-árfolyamának változásától. Ráadásul adózási szempontból sem igazságos, mert adott esetben igen eltérő vásárlóértékű összegek után mégis ugyanannyit kell forintban adózni.

3/ A könyvvásárlási bizonylatok elszámolhatóságát érdemes lenne az ösztöndíjjal összefüggő, itthonról árutalált tételekre is kiterjeszteni, mert antikvár forgalomban sokszor lényegesen olcsóbban be lehet szerezni ugyanazt az akár nemrég megjelent kötetet is, mint a könyvesboltban. Csakhogy az előbbi esetben a várakozás és a postai úton való szállítás akár heteket is igénybe vehet, amely idő alatt – ha közben lejár az ösztöndíj – már haza kell jönni, s a kifizetési kötelezettségnek csak itthonról történő árutalálással lehet eleget tenni.

#### 7/ Az ösztöndíjas tevékenység dokumentuma

*Az 1708/09. évi „labanc” országgyűlés összehívása*  
(Előadás)

A Rákóczi-szabadságharc idején, a konföderált rendek 1706. esztendei ónodi gyűlését követően, az uralkodóház melletti hűségükben kitartó hívei hosszas unszolásának engedve hívta össze I. József a magyar országgyűlést Pozsonyba, 1708. február 29-ére.

Az uralkodó elhatározásában külpolitikai okok is szerepet játszottak. Az ekkor zajló spanyol örökösödési háborúnak ez a szakasza ugyanis éppen a Habsburgokkal ellenséges franciák katonai sikereit eredményezte a flandriai hadszíntéren. Márpedig ez kedvezőtlen hatást gyakorolt a Német-római Birodalomnak 1702 márciusában a nördlingeni szövetségbe tömörült, a frank és a sváb körzethez tartozó, Bécs politikai irányítását elfogadó fejedelemségei és a tengeri hatalmak – Anglia és a németalföldi Egyesült Tartományok - pénzén felfegyverzett, a császárral szemben is egyre inkább önálló politikát folytatni kívánó Brandenburg, Hannover, továbbá Szászország protestáns uralkodói, valamint a császár kapcsolatára, amennyiben addigi szoros viszonyuk ettől fogva jócskán meglazult.

Az osztrák Habsburg-udvar számára pillanatnyilag előnytelenül alakuló külpolitikai körülmény hatására az ottani kormányzat változtatni kívánt addigi magyarországi politikáján. A Rákóczi-szabadságharc mielőbbi befejezését óhajtották, amelynek katonai úton kívántak véget vetni. Szövetségeseik, a tengeri hatalmak szintén a „magyar ügy” gyors befejezését szorgalmazták, mert ez is oka volt annak, hogy a Habsburgok nem tudtak több katonát küldeni a spanyolországi hadszíntérré, s emiatt Anglia és Hollandia fokozott anyagi és hadi áldozatvállalásra kényszerült, ami nem is valósult meg a szövetségeseik közötti feszültség nélkül. Ezért is vállaltak közvetítő szerepet I. József és Rákóczi között 1706 júniusában, a nagyszombati béketárgyalások során.

A szabadságharcra való katonai leszámolás terve azonban heves tiltakozást váltott ki az udvarhoz hű magyar politikusokból. Hiszen ez – csakúgy, mint legutóbb 1687-ben – várhatóan a rendi jogok további korlátozását, az eddiginél is nagyobb mérvű központosítást és a Magyar Királyságnak a Habsburg Monarchiába való hatékonyabb integrálását vonta volna maga után, ami az aulikus magyaroknak sem volt ínyére. Már 1707 első felében követelték, hogy a király hívjon össze országgyűlést, orvosolja a katonaság pusztításai miatti sérelmeket Magyarországon és Erdélyben egyaránt, vonja ki az idegen fegyveres erőt az országból, valamint – elfogadva a felkelés vezetőjének néhány feltételét – folytassa a Nagyszombatban megszakadt tárgyalásokat Rákóczival és a tető alá hozandó békét külföldi hatalmak garanciájával kösse meg, továbbá biztosítsa a három bevett protestáns vallás (az evangélikus, a református és az unitárius) szabadságát, s – a *Diploma Leopoldinum* (1691) tartalmának megfelelően – tartsa tiszteletben Erdély önálló fejedelemségi státusát.

A bécsi udvar egyelőre mégis saját addigi elképzelésének megvalósítását erőltette. Esterházy Pál herceg, az ország nádora 1707. március 25-én újabb felterjesztést vetett papírra az uralkodónak címezve, melyben a királyi ígéretekkel ellentétesen kivetett súlyos és igazságtalan adóztatást kárhóztatta. A császári hadvezetés azonban 1707 közepén támadást indított a kuruc erők ellen, új magyarországi főparancsnokot nevezett ki Adam Maximilian Starhemberg gróf személyében, Jean-Louis Rabutin de Bussy tábornagy vezetésével pedig hadsereget küldött Erdélybe, s elrendelte az uralkodó kezén lévő helyőrségeknek katonákkal való feltöltését. Társadalmi szimpátiát is igyekezett ébreszteni az uralkodó iránt. A görögkatolikus (unitus) munkácsi egyházmegye vikáriusa, a király által 1708 szeptemberében kinevezett (de a Szentszék által meg nem erősített) püspöke, Hodermarszki János József ruszin jobbágyok körében agitált azzal, hogy amennyiben Rákóczi hívei ellen fegyvert fognak, úgy felszabadulnak a földesúrnak való alávetettségtől és teljes körű mentességet nyernek a jobbágyi terhek alól. Ez is előidézett ugyan némi bomlást a kuruc táborban, végső célját azonban nem érte el.

Eközben azonban Bornemissza János, Bottyán János kuruc tábornok strázsamestere által a császári harcvonal mögé vezetett portya eredményeként a felkelők elfogták az új magyarországi császári főparancsnokot. Rabutinnek sikerült ugyan birtokba vennie csaknem egész Erdélyt, de az oda újonnan kinevezett kuruc főparancsnok, Károlyi Sándor az Érc-hegység felől tervezte a Fejedelemség visszafoglalását.

A magyarországi katonai helyzet Rákóczi számára pillanatnyilag biztatónak tűnő alakulása is szerepet játszott abban, hogy I. József végül mégis magyar hívei javaslatát fogadta el, s beleegyezett az országgyűlés összehívásába. Végső soron ez számára is alkalmat kínált arra, hogy tiltakozzék az ónodi trónfosztó határozat ellen. De az ónodi országos gyűlés sok magyar nemesre is kiábrándítóan hatott. Csalódást okozott számukra, hogy Rákóczi és köre őket is meg kívánta adóztatni, a katonajobbágyokat örökös szabadsággal kecsegtette, a nemesi vármegye hatalmát pedig megtörte. Némelyik aulikus hazai politikus szavának külön nyomatékot adott az udvar számára folyósított kölcsöne. Szirmay István magyar kancelláriai titkár 1000, id. Erdődy György gróf országbíró 3000 forinttal segítette ki a kincstárat, míg sokan mások szintén adtak kisebb-nagyobb összegű hitelt, vagy tettek alapítványt. Esterházy Pál nádor 1707 nyarán semmisnek nyilvánította a Habsburg-ház Ónodon kimondott detronizációját, a keresztfia, Csáky Imre gróf alkancellár, váradi püspök és Bihar vármegyei főispán körül csoportosuló főurak pedig Esterházy közvetítésével – Illésházy Miklós gróf, magyar kancellár ellenzése dacára, aki talán a kurucnak állt földbirtokosok javaiból akart részesedni, ezért nem sürgette a velük való megegyezést – végül mégiscsak elérte az uralkodónál, hogy huszonegy év szünet után országgyűlést hívjon össze Pozsonyba. Bár még a jövő diéta előkészítése céljából 1707. november 26-ára, az új prímás, Keresztély Ágost szász-zeitz herceg által saját pozsonyi házába összehívott királyhű főurak – akik között a nádor betegsége miatt nem volt jelen – is szükségesnek látták arra hivatkozni, hogy miután az

annak idején a frissen trónra lépett I. József 1705. május 14-ei pátensében a magyar országgyűlés rövid időn belüli összehívását ígérte, helytelen lenne tovább halogatni azt, hiszen ezzel azon ellenzékiek malmára hajtának a vizet, akik szőszegéssel vádolják az uralkodót.

Az országgyűlés napirendjére vonatkozó javaslataik között – amelyek a nádor nevében Csáky Imre által fogalmazott, a királyhoz eljuttatott 1707. márciusi felterjesztésen alapultak – már csak taktikai okból, az elpártoltak visszacsalogatása céljából is, a jogosnak tekintett sérelmek orvoslása szerepelt. Mindenekelőtt az adószedés azonnali felfüggesztését sürgették mindaddig, amíg annak mértékéről a diéta nem határoz. Ugyanakkor nem tartották fenntarthatónak az ország további politikai megosztottságát, amelynek felszámolása érdekében – mintegy gesztust is téve a felkelőknek – Rákóczinak és híveinek az országgyűlésre való meghívását javasolták, ha nem is egyenkénti invitálással, de együttesen. A megjelenni szándékozó kurucok számára a nádor útján kívánták felkínálni az amnesztiát.

Rákóczit az országgyűlésre való meghívás dilemma elé állította. Annak ténye alkalmas volt ugyanis arra, hogy az uralkodó békülési szándékaként tűnjön fel, éppen ezért a fejedelem távolmaradását könnyen lehetett a feléje nyújtott jobb elutasításaként beállítani. Ő maga és udvari marsallja, Vay Ádám, valamint Károlyi Sándor úgy gondolta, hogy az ónodi trónfosztás nyomán előállt közjogi helyzetben feltétlenül ki kell kérni a szövetséges rendek véleményét arról, hogy részt vegyenek-e az általuk magyar királynak immáron el nem ismert I. József nevében meghirdetett diétán. E lépés megtétele látszott indokoltnak a felkelés külkapcsolatai miatt is, mert a kurucokkal szimpatizáló hatalmak számára is csak a konföderált rendek pozitív döntése nyomán lehetett volna indokolni esetleges megjelenésüket Pozsonyban. Közben a nádor elküldte Rákóczinak a felkelők ellenőrzése alatt álló vármegyéknek szóló meghívókat, azzal a kéréssel, hogy osztassa szét a címzettek között. Az Esterházy Pál által írt kísérvélelnek azon kitételét, amely az uralkodó jobbágyainak nevezte a nemességet, főleg Bercsényi, de Rákóczi is sérelmesnek ítélve azonban úgy döntött, hogy nem vesz részt a diétán, de ha a felkelt rendek közül bárki el akarna oda menni, akkor – bár a szövetséghez való hűséggel ez nemigen egyeztethető össze – kiállítják számára az oltalomlevelet. Ugyanakkor az ellenőrzésük alatt álló vármegyéket figyelmeztették a bécsi udvar csalárd voltára, azt hangoztatván, hogy a kormányzat csak a törvényszegéseit kívánja szentesíttetni az országgyűlés résztvevőivel.

A nádor, nem egykönnyen tudván beletörődni a kudarcba, a diéta megnyitásakor még azt javasolta, hogy menesszenek küldöttséget I. Józsefhez, arra kérve őt, küldjön néhány embert a kurucokhoz, akik személyesen hívnák Rákócziék Pozsonyba, már csak azért is, hogy utóbb ne vádaskodhassanak azzal, hogy nélkülük döntöttek róluk. Az uralkodó először hozzá is járult ehhez, amikor azonban értesült Rákóczi és Bercsényi Esterháznak írt válasza hangneméről és tartalmáról (az ugyanis politikai vonatkozású szemrehányásokat tartalmazott) – azt saját személyére és kormányzatára nézve is sértőnek ítélvén – utóbb mégsem engedélyezte. Hiszen abból az is nyilvánvalóvá vált az udvar számára, hogy az Ónod óta az ország állapotát interregnumnak tekintő felkelőkkel, akik II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem személyében új király behívásán fáradoznak, aligha lehetséges a békés úton való megegyezés. Ezzel az országgyűlés idejére meg is szakadt a felkelőkkel való mindennemű hivatalos érintkezés.

Az 1708. évi országgyűlésen a primással és a kalocsai érsekkel együtt hét megyés- és tizenhét címzetes püspök, továbbá összesen huszonhat kanonok, apát ill. prépost jelent meg. A főurak közül a herceg-nádon kívül tíz Esterházy gróf, öt Erdődy gróf, négy-négy Csáky, Pálffy, Kollonich és Zichy gróf, három-három Batthyány, Draskovich, Keglevich, Kéry és Nádasdy gróf, két-két Czobor, Koháry, Forgách és Széchényi gróf vett részt. A megyék és a városok nagy része is képviseltette magát, jobbára olyan követekkel, akik a felkelők elől



menekültek el. Ezért közülük sokan nem rendelkeztek megbízólevéllel. A március 17-ei ülésen az alsótáblán tizenhat vármegye és ugyanannyi szabad királyi város, továbbá huszonöt távollévő személy követe volt jelen.

Az alsótábla ülésein a kurucokhoz pártolt Klobusiczky Ferenc királyi személynök helyett az alnádori tisztet viselő Skarbala András báró elnökölt. I. Józsefnek szándékában állt ugyan személyesen megnyitni a Rákóczi által „nagy hírrel és méltósággal tündöklő gyülekezetecské”-nek gúnyolt országgyűlést, ám azt az ellenséges XII. Károly svéd király seregének fenyegető előretörése miatt végül mégsem tehetette meg, s e tervéről, a felkelők követeinek távolmaradása miatt, a magyar hívei közül is többen lebeszéltek. Maga helyett végül az 1687-ben magyarországi honosságot nyert Hans Adam von Liechtenstein herceget és Otto Ehrenreich von (Abensperg-) Traun gróf alsó-ausztriai tartományi marsallt delegálta királyi biztos minőségben, akiket arra utasított, hogy tanúsítsanak tapintatot a rendek iránt. Ők az 1708. február 29-ére összehívott és március 2-ára a pozsonyi Zöld Házban összegyűlt diétára – ahol aznap a nádor üdvözlő beszéde hangzott el, melyet kellő számú pad híján állva hallgattak a résztvevők - csak április 4-én érkeztek meg, s pompás fogadtatásuk és a *Veni Sancte* után ünnepélyesen megnyitották a diétát, majd pedig – a kurucoktól tartva – hazamentek. Az első ülésre március 3-án került sor, s ettől kezdve június 25-ig lényegében folyamatosnak mondható a diétai munka. Ezután azonban legközelebb csak november 23-án került sor egyetlen ülésre, majd pedig már 1709-ben, március 17-én ill. május 17-én volt egy-egy ülés, hogy azután június 6. és augusztus 13. között újra intenzívebbre fogják a munkát, amely ezt követően azonban megint csak megszakadt. Ezért a király 1710. július 1-jére újra össze kívánta hívatni a nádorral a rendeket, de az utóbbi az országban dühöngő pestis miatt halasztást kért, amit I. József jóvá is hagyott. Ezután még több ízben kényszerült az uralkodó egy-egy 1711. tavaszi időpontra kitűzni a folytatást, mígnem az alig csillapodó járvány miatt végül a június 24. mellett döntött. Csakhogy ő maga már április 17-én meghalt.

Mínthogy a magyar klérus a Rákóczi-szabadságharc elsődleges okának a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosító törvényeket tekintette, ezért már előzetesen azt kérte az uralkodótól, hogy az erre vonatkozó dekrétumokat érvénytelenítsék, és ne fogadjanak el semmi olyat, ami sérelmes a római katolikus egyházra. I. József, úgy tűnik, hajlandónak is mutatkozott bizonyos gesztusokat tenni nekik. Legalábbis erre utal közvetlenül az országgyűlés előtt, 1708. február 22-én kiadott pátense, amelyben kinyilvánította, hogy nem tesz további engedményeket a protestánsoknak, azt mondván, hogy már eddig is több kedvezményben részesítette őket, mint amennyivel az augsburgi vallásbéke (1555) értelmében tartozott volna, hiszen eszerint a nyilvános szabad vallásgyakorlati jog a katolikusokon kívül csak az evangélikusokat illette meg. Erre hivatkozva döntött úgy, hogy a reformátusokra vonatkozóan nem tekinti érvényesnek azt. Csakhogy az országgyűlés kezdete idején a svéd király - aki a német birodalmi *Corpus Evangelicorum* hajdani fejének, a szász választófejedelemnek 1697-ben történt katolizálása óta a lutheranizmus *summus episcopus*ának számított - követelése miatt mégis arra kényszerült, hogy – a magyar klérussal dacolva - megváltoztassa korábbi szándékát. Annál is inkább, mert az 1707 áprilisában Rózsahegyén tartott evangélikus zsinat döntése nyomán két követük, Krmann Dániel zsolnai lelképásztor, a Dunán inneni megyék evangélikus szuperintendense, valamint Pohorszky Sámuel Trencsén vármegyei nemes útra kelt, hogy a svéd és a porosz király segítségét kérje egyebek mellett a protestánsok vallásszabadságának az 1606. évi bécsi béke értelmében történő helyreállításához, valamint templomaiknak és iskoláiknak tartozékaikkal együtt való visszaadásához. Bár a két küldött csak 1708. augusztusában érkezett meg XII. Károly táborába, ahol előterjesztették azt az igényt is, hogy kívánságaikat a svéd király vétesse bele a Német-római Birodalommal kötendő béke szövegébe. A még zajló háború miatti bizonytalan helyzetben XII. Károly erre ugyan nem vállalt kötelezettséget, de arra igen, hogy amennyiben

az evangélikusoknak bántódása esnék Magyarországon, úgy ő hajlandó lesz befogadni őket országába, saját alattvalóiéhoz hasonló státust biztosítva nekik.

Budapest. 2013. március 25.

Kalmár János